

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАГИБЕЛІ (ЗНИКНЕННЯ) ВОДНОГО ОБ'ЄКТА

THE LEGAL CONSEQUENCES OF DESTRUCTIONS (DISAPPEARANCE) OF A BODY OF WATER

Кирєєва І.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена дослідженню проблеми зникнення водного об'єкта як підстави припинення права водокористування. Особливо акцентовано увагу на питанні визначення поняття водного об'єкта на підставі аналізу чинного визначення, наданого Водним кодексом України, авторських підходів та закордонного законодавства, де визначено поняття водного об'єкта. Зроблено висновок щодо доцільності закріплення підстави припинення права водокористування внаслідок зникнення водного об'єкта або істотного погіршення якості води через дію антропогенних факторів, що не дозволяє використовувати водний об'єкт за цільовим призначенням.

Ключові слова: природокористування, право водокористування, поняття водного об'єкта, припинення водокористування, зникнення водного об'єкта.

Статья посвящена проблеме исследования исчезновения водного объекта в качестве основания для прекращения права водопользования. Отдельно акцентировано внимание на определении понятия водного объекта, анализируя действующий Водный кодекс Украины, авторские подходы и зарубежные законодательства, где приведены определения понятия водного объекта. Сделан вывод о целесообразности закрепления основания прекращения права водопользования в результате исчезновения водного объекта или существенного ухудшения качества воды из-за действия антропогенных факторов, которые не позволяют использовать водный объект по целевому назначению.

Ключевые слова: природопользование, право водопользования, понятие водного объекта, прекращение водопользования, исчезновение водного объекта.

The article is focused on the research of the problem of the disappearance of a body of water as a ground for terminating the right to use water. The current definition of a body of water, which is provided by the Water Code of Ukraine, author's approaches and international legislation in regard to the definition of the concept of a body of water, have been analyzed. It was established, that a body of water as a concentration of waters in a certain area has several features that distinguish it from other places of concentration of waters. Some gaps in the legal regulation of the grounds for terminating the right to use water as the result of the termination of the object of this right outlined. The author made a conclusion concerning the appropriateness of consolidating the ground for the termination of the right to use water as the result of disappearance of the body of water or a significant deterioration in the quality of water due to the effect of anthropogenic factors, which prevents the use a body of water for its intended purpose.

Key words: exploitation of natural resources, right to use water, concept of water object, termination of water use, disappearance of water object.

Актуальність теми. Водокористування в Україні має особливе значення для задоволення життєво необхідних потреб держави як у питній воді, так і у сільськогосподарській, промисловій та в інших сферах суспільного буття. Водний кодекс України (далі – ВК) [1] передбачає такі види водокористування, як загальне і спеціальне. Спеціальне водокористування – це, насамперед, активні дії, зокрема (як це визначає Водний кодекс у статті 48): забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. Спеціальне водокористування здійснюється юридичними і фізичними особами, насамперед, для задоволення питних потреб населення, а також для господарсько-побутових, лікувальних, оздоровчих, сільськогосподарських, промислових, транспортних, енергетичних, рибогосподарських (зокрема, для цілей аквакультури) та інших державних і громадських

потреб. Тобто, спеціальне водокористування – це активні дії уповноважених спеціальним дозволом осіб, що спрямовані на задоволення певних потреб та інтересів за рахунок використання вод певної кількості та якісних характеристик.

Відносини з використання водних ресурсів складаються з приводу використання конкретного водного об'єкта або якоїсь його частини. Водне законодавство України не передбачає такої підстави припинення права водокористування, як загибель (зникнення) водного об'єкта. Чи можна вважати відсутність у Водному кодексі вказівки на зникнення водного об'єкта як на підставу припинення водокористування цілком обґрунтованим правовим явищем? Представляється, що загибель об'єкта природокористування, безумовно, означає і припинення відповідних правовідносин, тому необхідно дослідити сам факт загибелі водного об'єкта, доцільність та можливість його закріплення у Водному кодексі України як підстави припинення відносин водокористування. Дослідження цього

питання неможливе без аналізу правового визначення поняття водного об'єкта.

Стан опрацювання дослідження. Значна кількість правових досліджень стосується проблематики юридичного визначення поняття водного об'єкта, так цим питанням опікувалися Н.Р. Кобецька, Д.О. Сіваков, В.Р. Лозанський та ін. У правовій літературі питанням зникнення водного об'єкта як юридичного факту, що тягне за собою низку правових наслідків, не приділено достатньої уваги.

Метою статті є дослідження факту зникнення водного об'єкта, встановлення доцільності його відображення у Водному кодексі України та аналіз поняття водного об'єкта.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст.1 ВК водним об'єктом є природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт); а водним ресурсом – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території. Будь-які поняття водних об'єктів, наведені у правовій літературі, також надають розуміння водного об'єкта, передусім, як певного обсягу води, що розміщений на певній території.

На думку Н.Р. Кобецької, поняття водного об'єкта, наведене в ст. 1 Водного кодексу України, не відображає всіх його характеристик, але «абсолютно зрозуміло, що, наприклад, калюжа не визнається законодавцем водним об'єктом» [2, с. 18]. Проте саме з визначення водного об'єкта, що надане у Водному кодексі України, не можна дійти такого висновку. Водний кодекс не надає достатньою мірою як природних, так і юридичних ознак водного об'єкта, які б повністю розкривали його зміст.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає «водний об'єкт» як зосередження вод на поверхні суходолу у формах його рельєфу або в надрах, що має межі, об'єм та риси водного режиму [3, с. 197].

Відповідно до п. 1.3 «Інструкції про порядок розроблення та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами» [4] водні об'єкти підконтрольні – це зосередження природних вод на поверхні суші, яке внесене до кадастру, має характерні форми поширення і риси гідрологічного режиму та належить до природних ланок кругообігу води: поверхневі води суші – річка, озеро, болото, водосховище, ставок, внутрішнє море. Таким чином, згадана Інструкція вводить в дію юридичну ознаку, а саме внесення зосередження природних вод до кадастру.

Цікавим є розгляд закордонного законодавства, що визначає поняття водного об'єкта.

Водний кодекс Республіки Казахстан у статті 5 надає визначення водного об'єкта як зосередження вод у рельєфах поверхні суші та надрах землі, які мають межі, об'єм та водний режим. До них відносяться моря, річки, прирівняні до них канали, озера, льодовики та інші поверхневі водні об'єкти, частини надр, які утримують у собі води [5].

У статті 1 Водного кодексу Республіки Азербайджан водний об'єкт визначений як природно сфор-

мований ландшафт або геологічна структура із зосередженням вод на поверхні суші в формах рельєфу або в надрах, який має межі, об'єм та особливості водного режиму [6].

У наведених визначеннях до поняття водного об'єкта включені такі ознаки, як наявність меж, об'єму та певного водного режиму.

Д.О. Сіваков визначає водні об'єкти як сукупність водної маси та сполученої з нею землею берега, дна, ложе та схилів [7, с. 74]. В.Р. Лозанський під водним об'єктом розуміє природний або штучно створений об'єкт ландшафту (геологічна структура), в якому зосереджені води (річка, озеро, море, водоймище, водоносний горизонт) і який входить до складу природних ланок круговороту води [8, с. 85]. Л.І. Дембо наголошує, що водні об'єкти у водокористуванні є водними ресурсами, тобто природними багатствами, що мають господарське значення та використовуються у різних галузях водного господарства [9, с. 59].

Виходячи з названих визначень водного об'єкта, не залежно від того, що саме в першу частину визначення вкладає автор – водні маси чи ділянку ландшафту, головним, що визначає той або інший водний об'єкт, є саме наявність певної кількості ресурсів води як «особливої речовини, що характеризується певними хімічними і фізичними властивостями» [10, с. 13].

Водний об'єкт, беззаперечно, є зосередженням вод на певній території, проте він має декілька ознак, що відрізняють його від інших місць зосередження вод, наприклад калюж. Насамперед, це природні ознаки, зокрема, певні межі та обсяг водного об'єкта. Також води, як потенційні об'єкти водокористування, мають бути придатними для їх використання для певних цілей. Юридичні ознаки водних об'єктів безпосередньо пов'язані з їх здатністю бути об'єктом правовідносин, тобто водні об'єкти мають характеризуватися певним обсягом та складом води, що забезпечуватиме можливість їх використання з певною метою; також водні об'єкти як складові водного фонду України мають бути відповідним чином обліковані у водному кадастрі України, що, своєю чергою, дозволить визначити їх належний водно-правовий режим.

У вузькому розумінні припинення існування водного об'єкта означає його зникнення як природного об'єкта, тобто природного або створеного штучно елементу довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт). Іншими словами, зникнення водного об'єкта – це зникнення вод на певній території. Водний об'єкт, як природне або штучне зосередження вод на певній ділянці місцевості, може припинити своє існування з причин, обумовлених як антропогенними, так і суто природними факторами. Проте незалежно від того, якими факторами було викликане зникнення водного об'єкта, відповідне водокористування припиняється, оскільки йдеться про зникнення водного об'єкта як об'єкта суб'єктивних прав на відповідний природний

ресурс. Таку підставу припинення права користування водними об'єктами містить деяке іноземне законодавство, зокрема, у ч. 1 ст. 60 Водного кодексу Російської Федерації ця підстава звучить як «природне або штучне зникнення водних об'єктів» [11].

Формальною ознакою зникнення водного об'єкта варто вважати його виключення з державного кадастру.

На основі вищенаведених визначень водних об'єктів можна зробити висновок про те, що будь-які водні об'єкти являють собою цінність для людини у зв'язку з наявністю в них обсягу води певної якості. Як зазначає Л.А. Тимофєєв, у кожному конкретному випадку до води, що використовується, пред'являють вимоги, достатньо визначені як за кількісними, так і за якісними характеристиками, обумовлені завданнями збереження здоров'я населення, особливостями технології виробництва, вибором сортів вирощуваних сільськогосподарських культур тощо [12, с. 6]. Стаття 1 ВК визначає якість води як характеристику складу її властивостей, яка визначає придатність її для конкретних цілей використання. Таким чином, припинення існування водного об'єкта можна розглядати і в широкому розумінні, як істотне погіршення якості води, що означає втрату відповідним водним об'єктом здатності своїми властивостями задовольняти певні інтереси конкретного водокористувача.

Уявляється доцільним визнати в якості підстави припинення права водокористування зникнення водного об'єкта або істотне погіршення якості води внаслідок дії природних або антропогенних факторів, що не дозволяє здійснювати подальше використання водного об'єкта за відповідним цільовим призначенням.

У такому формулюванні припинення водокористування поглинати випадки виснаження, знищення та псування відповідного природного об'єкта. Під виснаженням розуміють повне або часткове припинення життєзабезпечуючих функцій природного об'єкта чи комплексу навколишнього природного середовища в цілому в результаті антропогенного впливу на природу без обліку законів розвитку природи [13, с. 92]. Знищення характеризується неможливістю практичного відновлення об'єкта як такого; а псування є приведення водного об'єкта в такий стан, за якого втрачаються його важливі властивості, завдяки чому він стає непридатним для використання чи високоефективної експлуатації [14, с. 94].

Варто зауважити, що антропогенні фактори, які приводять до такої зміни якісного стану водного об'єкта або до його зникнення, можуть бути як за наявності вини конкретного водокористувача, так і інших осіб, зокрема, інших користувачів цим водним об'єктом. У такому разі право винного водокористувача має припинитися внаслідок винної

неправомірної поведінки, зокрема, порушення умов спеціального водокористування та охорони вод (п. 6 ст. 55 ВК); або у разі перевищення встановлених нормативів граничнодопустимого скидання забруднюючих речовин, скидання стічних вод у поверхневі водні об'єкти (ст. 71 ВК). Право водокористування інших водокористувачів у разі, що розглядається, уявляється доцільним припинити за запропонованою підставою органом, що видав дозвіл на спеціальне водокористування, зокрема, за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища.

Висновки. Однією з важливих умов стабільності природокористування є те, що це право може бути припинено лише у випадках, передбачених законом. Виходячи з аналізу підстав припинення водокористування, які натепер названі в чинному ВК, факт зникнення водного об'єкта дає можливість припинити відповідні правовідносини лише в разі, якщо внаслідок цього відпала потреба у спеціальному водокористуванні. У разі істотного погіршення якості води припинення відносин водокористування за наданими ВК підставами припинення цих відносин можливо за порушення водокористувачами умов спеціального водокористування та охорони вод.

Водокористувач може не припинити водокористування за істотного погіршення якості води за відсутності його вини в цьому, однак продовження такої діяльності може негативно впливати на стан водного об'єкта, не даючи змоги відновити природі стан вод у ньому. Тому в разі незгоди водокористувача припинити водокористування, це питання також має бути вирішене у судовому порядку.

Водними об'єктами можна вважати природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт), який має певні межі та об'єм, що підлягає державному обліку та завдяки наявності води певної кількості та якості має певний водно-правовий режим.

Отже, запропоновані підстави припинення водокористування (зникнення водного об'єкта або істотне погіршення якості води внаслідок дії антропогенних факторів, що не дозволяє використовувати водний об'єкт за цільовим призначенням) мають велике значення для адекватного розмежування припинення відповідних відносин внаслідок винної поведінки водокористувачів від припинення права водокористування через неправомірну поведінку інших осіб.

Варто зазначити, що в статті окреслено безпосередньо факт загибелі водного об'єкта як підстава припинення права водокористування, однак подальшого дослідження вимагає і питання порядку припинення цього права та інші правові наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Водний кодекс України: від 4 червня 1995 р. / Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.
2. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / за заг. ред. Н.Р. Кобецької. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 360 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 15.12.1994 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0313-94>

5. Водний кодекс Республіки Казахстан: від 9.07.2003 р. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042116&doc_id2=1042116#activate_doc=2&pos=31;-479&pos2=385;-452
6. Водний кодекс Республіки Азербайджан: від 26 грудня 1997 р. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2564 (дата звернення: 20.09.2017).
7. Сиваков Д.О. О правовом регулировании водно-земельных отношений. Журнал российского права. 2002. № 1. С. 74–79.
8. Лозанський В. Організаційні питання удосконалення правового і економічного регулювання відносин водокористування. Економіка України. 1997. № 11. Київ: Вид-цтво «Преса України». С. 85–87.
9. Дембо Л.И. Основные проблемы советского водного законодательства. Ленинград: Из-во Ленинградского гос. ун-та, 1948. 135 с.
10. Колбасов А.С. Законодательство о водопользовании в СССР (проблемы совершенствования советского законодательства об использовании водных ресурсов). Москва: Изд-во «Юридическая литература», 1965. 169 с.
11. Водный кодекс Российской Федерации: Собрание кодексов Российской Федерации: 16 ноября 1995 г. №167-ФЗ.
12. Тимофеев Л.А. Комплексное использование вод. Правовые вопросы / Под ред. проф. В.Н. Демьяненко. Саратов: изд-во Саратовского университета, 1985. 88 с.
13. Петров В.В. Экологическое право России: учебник для вузов. Москва: Изд-во БЕК, 1995. 557 с.
14. Труфан І.В. Про окремі питання правової охорони малих річок від забруднення, засмічення та виснаження в Івано-Франківській області. Наше право. 2003. № 2. С. 93–96.